

משום מאי מתרינן ביה

חנוך כץ

א. מבוא

ב. סוגיית ההתראה בשבת

ג. המקורות התלמודיים הדנים בסוגייה והשיטות במסקנת הדין

1. סוגיות הגמרא

2. ניסיון ההוכחה של התוספות ממחלוקת חכמים ורבי אליעזר, ותגובות לניסיון זה

3. שיטת המנחת חינוך

4. שיטת התוספות רי"ד

ד. עיון בשורש הדין אם התראה צריכה להיות משום אב

1. שיטת המנחת אריאל'

2. שיטת רבי אריה לייב מאלין

ה. נספח – הראיות לשיטות השונות מהרמב"ם

1. ראיות לשיטת המנחת חינוך

2. ראיות לשיטה החולקת

ו. סיכום

א. מבוא

כדי לחייב אדם בעונש בית דין, צריך להתרות בו שהוא חוטא בחטא שעליו יש עונש¹. במצב של חילול שבת, לא ברור איזו התראה יהיה צריך להתרות במחלל, בגלל המדרג של סוגי העברות. כלומר, כשאדם מחלל שבת, באיזו צורה יהיה צריך להתרות בו? האם התראה כללית על חילול שבת, התראה משום האב עליו הוא עובר, או שמא התראה על התולדה שהאדם עושה?

בחלקו הראשון של המאמר, נסקור את סוגיות הגמרא שקשורות לנושא, ונראה מספר ניסיונות בראשונים ובאחרונים להגיע למסקנה בדין, בעיקר את שיטת התוספות וההסתעפויות שלה. בחלקו השני של המאמר, נראה מספר דרכים להבין את עומקה של המחלוקת בין אפשרויות ההתראה השונות. כמו כן נוסף בנספח את הדרכים להבין את הרמב"ם, שאינו מוחלט לאף אחת מהשיטות.

ב. סוגיית ההתראה בשבת

רש"י במסכת שבועות, בסוגייה המדברת על ההבדל בין שבועת שווא לשבועת שקר, מפרש במקרה של שבועת שקר (שבועות כ, ב ד"ה ואזהרתיה): "והמתרה בו צריך להתרות

¹ דיני ההתראה הם רבים, אך רק מעטים מהם רלוונטיים לענייננו, לכן לא נרחיב בדיני התראה באופן כללי.

בו שהוא עובר באזהרת לא תשבעו בשמי לשקר", ובמקרה של שבועת שווא (שם, ד"ה אכלתי): "כל שבועה לשעבר שאינה אמת קרויה שבועת שווא [...] ואזהרתיה מלא תשא² והמקרא הזה צריך להתרות בו". מפירושים אלו ניתן להבין שצריך להתרות בחוטא בשם העבירה שעבר כמו שהיא כתובה בתורה.

ברם, במספר מקומות בש"ס³ בעניין מלאכות שבת נשאלת השאלה: "משום מאי מתרינן ביה?", כלומר, אדם שעשה מעשה מסוים (בדרך כלל מדובר על מקרה גבולי בין אבות מלאכה מסוימים), באיזה שם מלאכה צריך להתרות בו. בהקשרה המקורי, השאלה באה להבחין בין אבות שונים, אך מתפתח ממנה דיון מעניין, בו נעסוק במאמר זה.

ג. המקורות התלמודיים הדנים בסוגייה והשיטות במסקנת הדין

ג.1. סוגיות הגמרא

בתחילת פרק 'תולין' (שבת קלח, א) ישנה מחלוקת אמוראים, מה מתרים באדם שתלה את המשמרת (מסננת של שמרי יין), ושימר (סינן) את היין בשבת. רבה אומר שמתרים בו משום מלאכת בורר, שהרי הוא לוקח את עיקר האוכל (היין) ומשאיר את הפסולת, ורבי זירא אומר שמתרים בו משום מלאכת מרקד, לפי שכאן הפסולת נשארת למעלה בעוד האוכל נופל למטה.

רש"י (ד"ה דנוטל אוכל) מפרש ומפרט את המחלוקת, כך שלרבי זירא צריך להתרות דווקא משום מרקד, שהשימור לא דומה לברירה (כיוון שכאן הפסולת היא זו שנשארת למעלה, לא כדרך ברירה בה הפסולת מושלכת), ואם יתרו משום בורר ההתראה לא תיחשב התראה. אך לרבה, ודאי שהתראה משום מרקד מתאימה, כנראה מכיוון ששימור דומה יותר למרקד, ועל כן אם התראה משום בורר מועילה, ודאי גם התראה ספציפית יותר תועיל. מפירושו של רש"י נראה שהוא מבין שההתראה צריכה להיות דווקא משם אב המלאכה שבו האדם מחלל את השבת, והמחלוקת בגמרא היא על דמיונו של מעשה השימור לאב זה או אחר⁴.

לעומת רש"י, במהלך סוגייה בה הגמרא משייכת מספר פעולות לאב מסוים, בעלי התוספות (עג, ב ד"ה משום זורע) אומרים שאין ללמוד משיוכים אלו שצריך להתרות בעושה התולדה משם האב, אלא שאם התרה משם האב (במקרה שם, זורע), התראתו מועילה כדי לחייב. התוספות מביאים את הסוגייה בדף קלח, ואומרים שממנה "משמע

² "לא תשא את שם ה' - להיך לשווא" (שמות כ, ו). עיין בסוגייה שם.

³ שבת קלח, א; מועד קטן ב, ב.

⁴ ניתן גם להגיד שבעניין מחלוקת האמוראים מסכים רש"י עם התוספות להלן, והוא לא מזכיר את התולדה מכיוון שאין זה מעיקר הדיון.

קצת" שאכן צריך להתרות על עשיית התולדה משם האב, אך הם דוחים ומפרשים את המחלוקת כך: לרבה, התראה משום בורר מחייבת אך התראה משום מרקד לא תיחשב, ולרבי זירא צריך להתרות דווקא משום מרקד בעוד התראה משום בורר לא תועיל. הטעם לכך הוא "כיון דמתרהו משום דבר שאינו דומה לו הוא סבר שהוא מלעיג בו ופטור", כלומר שמכך שהוא מותר באב שאיננו קשור לפעולה שהוא עושה, המחלל יחשוב שהמתרה סתם לועג לו, ולכן ההתראה לא תועיל (שהרי ההתראה אמורה ליידע את החוטא במה חטא, וזה לא קורה במקרה כזה, בו הוא לא מקשיב למתרה). לשיטתם, המחלוקת היא רק במקרה שהמתרה רוצה להתרות במחלל דווקא משם האב, אך גם אם יתרה משם התולדה (בנידון כאן, 'אל תשמר'), ההתראה תועיל כדי לחייב. כמו כן, התוספות מבינים שגם רבנו חננאל כיוון לכך בפירושו לסוגייה בדף קלח: "ועל זה הטעם אמרו משום מאי מתרינן ביה [...] ולא נחלקו בשמותן [...] אלא להודיעך שאם התרו בו משום מרקד אליבא דרבה אינו חייב וכן אליבא דר' זירא אם התרו בו משום בורר".

2. ג. ניסיון ההוכחה של התוספות ממחלוקת חכמים ורבי אליעזר, ותגובות לניסיון זה

בתחילת מסכת בבא קמא (ב, א), בסוגייה על הבדל בין אבות ותולדות בדיני נזיקין, מובאת מחלוקת בין רבי אליעזר לחכמים במלאכות שבת⁵, בה לדעת חכמים אם אדם עשה אב מלאכה וגם את תולדתו בהעלם אחד, הוא יהיה חייב רק חטאת אחת, בעוד רבי אליעזר סובר שעל התולדה יתחייב האדם חטאת נפרדת. הגמרא שואלת לדעת רבי אליעזר מדוע יש מלאכות הנקראות אבות ומלאכות הנקראות תולדות, אם גם כאשר האדם עושה אב ותולדתו הוא מתחייב בשתי חטאות? כלומר, מה ההבדל ביניהם? הגמרא עונה: "הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב הך דלא הוה במשכן חשיבא קרי לה תולדה", כלומר שהפעולות שהיו במשכן נקראות אבות המלאכה, ואלו שלא נחשבות כתולדות. התוספות במסכת שבת (עג, ב ד"ה משום זורע) מביאים את הסוגייה הזו כראיה לדבריהם, שהרי אם על תולדה היה צריך להתרות משום האב שלה דווקא, הגמרא הייתה מביאה דבר זה כאן כנפקא מינה זו בין אב לתולדה.

להוכחה זו יש מספר דחיות בראשונים. ראשית, התוספות עצמם, על הסוגייה במסכת בבא קמא (ד"ה ולרבי אליעזר), כותבים את אותה הטענה והמסקנה שכתבו במסכת שבת, אך בסוף דבריהם הם מעלים אפשרות לתירוץ: "ועוד יש לומר דזהו שמתרין הך דהואי במשכן קרי ליה אב וצריך להתרות התולדה בשמה. ועוד דנוטע ומבשל אין צריך להתרותו משום אב ואם התרה משום התולדה חייב ואפ"ה לא חשיב ליה בפרק כלל גדול". נראה בפשטות,

⁵ מחלוקת זו נמצאת גם במסכת שבת צו, ב.

שישנם כאן שני תירוצים. הראשון, לפיו תשובת הגמרא: "הך דהואי במשכן וכו'", היא בעצם האמירה שפעולות שהיו במשכן מוגדרים כאבות, וחייבים להתרות דווקא בהם, אך פעולות שלא היו במשכן נחשבות כתולדות, וצריך להתרות עליהן בשם האב שדומה להן⁶. השני, לפיו לשיטת רבי אליעזר אין קשר הכרחי בין רשימת אבות המלאכה לבין ההתראה, שהרי ישנם דברים מסוימים שאפשר להתרות בשמם, על אף שאינם נכללים ברשימת האבות במשנה בפרק 'כלל גדול' (שבת עג, א), לדוגמה נוטע שמתרים בשמו על מרכיב ומברין⁷. על כן אין מה להקשות מענייני שיוך אבות ותולדות לעניין התראה⁸.

המהר"ם מלובלין, אחרי שמתקשה ומפלפל רבות בהסבר התוספות⁹ (וגם גרס בו: "ואם התרה תולדה משום נוטע חייב", בניגוד לנוסח שבידינו), מגיע בסופו של דבר לפירוש שונה בדבריהם של בעלי התוספות:

ואם כן הכל תירוץ אחד, ופירוש התוס' כך הוא שקאי אלעיל מיניה, שתירץ שזהו שמתרץ הגמרא הך דהוה במשכן חשיבא וצריך להתרות התולדה בשמה. רצו לומר כל המלאכות שהיה במשכן אף על גב דלא תני להו במנין האבות בפרק כלל גדול אפילו הכי צריך להתרות התולדה בשמה כדאשכחן דנוטע וזורע אם התרה התולדה מרכיב ומברין בשמן חייב אף על גב דלא חשוב להו בפרק כלל גדול.

(מהר"ם בבא קמא, ב, א)

לפי הבנתו, שני החלקים של דברי התוספות הם בעצם תירוץ אחד, והמשפט שיוחס לתירוץ השני ("ועוד דנוטע..."), קשור לתירוץ הראשון ("דזהו שמתרץ..."). משמעות דבריהם היא שכל המלאכות שנעשו בפועל במשכן, על אף שחלקן לא מופיעות ברשימת האבות שבמשנה, אפשר להתרות בהן אך לא ניתן להתרות משם התולדה.

המהר"ם מביא מספר חיזוקים לדבריו. מלשון התוספות "אם התרה תולדה משום נוטע", הוא מבין ש'אם' הוא לשון דיעבד. כלומר, אם התרו במחלל על תולדה (כגון מרכיב) משום נוטע, עדיין יהיה חייב, על אף שמן הדין גם התראה משום מלאכת זורע תחייב, שהרי היא מופיעה במשנה ב'כלל גדול'. כמו כן, אפשר לראות שגם בלשון הגמרא עצמה, אף שלא נכתב בפירוש "ולרבי אליעזר אמאי קרי ליה אב? נפקא מינה שצריך להתרות התולדה

⁶ כך פירש רה"י הרב שילת בספרו 'במסילה העולה' על מסכת שבת, עמ' שיד.

⁷ כמו שמוכח בגמרא בשבת עג, ב.

⁸ כמו שניתן להבין מתוספות רבנו פרץ שם (סוף ד"ה ולרבי אליעזר, בבא קמא, ב, א).

⁹ הוא מתקשה בעיקר בחיבור של שני חלקי תירוץ התוספות לתירוץ אחד, אך מכיוון שלפי ההסבר שכתבנו בתוספות, הקושי שלו לא כל כך חזק, נביא רק את מסקנתו. לעיון נוסף ראה שאר דבריו על התוספות בסוגייה במסכת בבא קמא, ב, א, ד"ה בא"ד ועוד דנוטע.

בשמה!", ישנו קישור למעשי המשכן. לכן הוצרכו התוספות לכתוב שהובא עניין המשכן בשביל ללמד שמעשים שנעשו במשכן, על אף שלא נמנו בפירוש במשנה ב'כלל גדול', בכל מקרה נוכל להתרות בהם. זהו גם עניין הזכרתם של הנוטע והמבשל בסוף דברי התוספות, שבאים כדוגמה לכך¹⁰.

הרא"ש בתוספותיו (שבת ע"ג, ב, ד"ה משום זורע) מעלה את האפשרות שאכן התראה על התולדה משום האב תחייב, כמו גם משום התולדה עצמה, אך הוא מתקשה בכך. לפי דבריו, באב המלאכה אמורה להיות חשיבות מסוימת מעל התולדה, והנה בהתראה דווקא התולדה עדיפה שבה אפשר להתרות גם מצד האב וגם מצד עצמה, בעוד על האב אפשר להתרות רק בשמו, וזו גריעות מצדו¹¹.

המהרש"א (חידושי הלכות, שבת עג, ב, ד"ה בד"ה משום זורע) תוהה ואומר שגם אם אכן מקבלים את שיטת התוספות, ואפשר להתרות על תולדה גם בשם עצמה וגם בשם אב המלאכה שלה, עדיין היה על הגמרא לפרט שלרבי אליעזר עצם ייחודם של אבות המלאכה הוא בשביל נתינת האפשרות להתרות בתולדה מסוימת גם משם האב שלה, ויצירת הקשר הזה בין האב לתולדותיו. הוא מתרץ שגם קשר זה לא מוכרח ובמקרה שיש שני אבות, אם שניהם "דומים מעין מלאכה אחת" (לדוגמה מדקדק ואורג או כותש ודש), ההתראה תספיק למעשה של אב מסוים, גם אם התרו בשם האב הדומה.

הרמב"ן (שבת צו, ב, ד"ה ולרבי אליעזר) והרשב"א (שם, ד"ה הך דחשיבא) בחידושיהם הולכים בכיוון אחר לחלוטין. הם מפרשים שלשיטת רבי אליעזר, שמחייב על אב ותולדה חטאת נפרדת לכל מעשה בפני עצמו, צריך להתרות גם על התולדה משם עצמה, שהרי היא חטא נפרד מהאב שלה. לפי פירוש זה, הגמרא לא כתבה שהנפקא מינה בין אב לתולדה בשיטת רבי אליעזר היא ההתראה, מכיוון שסוף סוף גם בזה הם דומים, שעל כל אחד צריך להתרות משם עצמו. ממילא, טענת התוספות, לפיה הנפקא מינה לא נאמרה מפני שבאופן כללי אין צורך להתרות על התולדה משם האב שלה, לא מוכרחת.

ג.3. שיטת המנחת חינוך

מפירושו של רש"י בשבועות שהובא לעיל, המנחת חינוך (מצוה לב, אות ב) מבין שהמתרה יכול להתרות במקראו של הלאו, שבנידון שלנו, הוא הלאו של "לא תעשה כל מלאכה" (שמות כ, י). הוא טוען שלא נחוץ להתרות מאב מלאכה מסוים, שהרי בכל מקרה המחלל עובר על הלאו של "לא תעשה כל מלאכה". מדברי הגמרא והתוספות, המנחת חינוך מסיק

¹⁰ שהרי פעולות אלו נעשו במשכן, לדוגמה בבישול הסממנים, אך במשנה נקטו לשונות זורע ואופה כחלק מסידור הפת.

¹¹ בסוף דבריו הרא"ש נוקט את שיטת התוספות הראשונה, אך בכל זאת מתרץ את הקושייה מבבא קמא, בתירוץ השני של התוספות.

שמדובר על כך שרק משם מלאכה אחרת ההתראה לא תועיל, שהרי המחלל חושב שמלעיגים בו. אך בכל מקרה אחר, בין אם זה משום המעשה עצמו (כמו "אל תשמר" במקרה בדרך קלח) ובין אם זה משם הלאו המקורי של "לא תעשה כל מלאכה", ההתראה תועיל והחוטא יתחייב, שהרי אם המתרה לא מלעיג, מדוע שלא תהיה זו התראה?

המנחת חינוך שואל על תוספות מסוגייה בתחילת מסכת מועד קטן (ב, ב) בה מובאת אותה השאלה: "המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה?". התוספות עצמם כותבים שם (ד"ה משום מאי): "דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרינן בו לא תעשה הך איסורא [...] דצריך לפרש שם האיסור בהדיא", כלומר, שבהתראה צריך להגיד את שם האיסור. לפי דברי התוספות במועד קטן, למנחת חינוך קשה עם דבריהם בסוגייתנו: "ואיני מבין, דאם מתרינן בו שזה חילול שבת ואסור משום שבת, למה לא הוי מפרש האיסור, דזה הוא האיסור דאסור לעשות מלאכה בשבת, ולמה אינו די בהתראה כזו?". כלומר, אם התראה צריכה להיות בשם האיסור, מדוע שהתראה משם איסור מלאכה בשבת לא תועיל?

לסיכום שיטתו, המנחת חינוך לא מבין מדוע כל הראשונים הכריחו את עצמם לומר שצריך להתרות בשם האב או התולדה, ולא בשם הלאו המקורי עצמו של "לא תעשה כל מלאכה". ניתן להבין גם מהגמרא, גם מרש"י, וגם מהוכחת התוספות, שדווקא התראה משם אב אחר היא שלא תועיל, אך כל התראה אחרת, משם האב, התולדה, או משום "לא תעשה כל מלאכה" – תועיל. בסופו של דבר, המנחת חינוך מרחיב את השיטה של התוספות מניסיון ההוכחה שלהם במסכת בבא קמא, ומוסיף על דבריהם את התראת "לא תעשה כל מלאכה", שתועיל גם היא.

ניתן למצוא חיזוק לשיטת המנחת חינוך בירושלמי על מסכת סנהדרין, שם נכתב (ה, ב): "ראוהו מחלל שבת אמרו לו הוי יודע שהוא שבת והתורה אמרה מחלליה מות יומת". רואים שההתראה אכן יכולה להיות משום השבת, ולא משם אב מסוים¹².

ג.4. שיטת התוספות רי"ד

בפירושו על הסוגייה בדרך קלח (ד"ה משום מאי), התוספות רי"ד יוצא מנקודת מבט שונה. הוא מקשר את הדיון על התראה משום אב או תולדה, למחלוקת רבי נתן ורבי יוסי האם "הבערה לחלק יצאת או ללאו יצאת". כלומר, האם הפסוק "לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" (שמות לה, ג), שמייחד את מלאכת הבערה ביחס לשאר המלאכות שנאסרו בפסוק אחר ("לא תעשו כל מלאכה"), נדרש ללמד שעל מלאכת הבערה אין חיוב סקילה, בניגוד למלאכות האחרות, אלא חיוב מלקות כלאו רגיל ('ללאו יצאת', כשיטת ר' יוסי), או

¹² לא מוכרח ששיטה זו נוגדת את שיטת התוספות, שאצלם לא נכתב דבר בנוגע להתראה משום "לא תעשה כל מלאכה", ואפשר לטעון שגם לשיטתם היא תועיל.

שמה הבערה נאמרה באופן מיוחד כדי ללמד שכל מלאכה נלמדת באופן עצמאי, ונחשבת לחילול שבת בפני עצמה, ולכן על כל אב מלאכה שעבר עליו בהעלם אחד, יתחייב להביא קרבן חטאת נפרד ('לחלק יצאת', כר' נתן).

מפרש הרי"ד, שכיוון שנפסק להלכה כר' נתן, שהבערה לחלק יצאת, על כל מלאכה ומלאכה יש שם לאו בפני עצמה, ולכן גם צריך להתרות על כל אב מלאכה באופן נפרד¹³. כמו כן, בפירושו במסכת מועד קטן (ב, ב, ד"ה משום מאי) הוא מביא את סברתו של המנחת חינוך, וכותב: "שאם לא תודיענו לאיזו מלאכה דומה, אלא אתה אומר אל תעשה שהעושה מלאכה בשבת חייב סקילה, יאמר בלבו אין זו מלאכה, שהרי כל המלאכות שנויות הן ואין זו אחת מהן, הילכך אתה צריך להודיענו שתולדת מלאכה פלונית היא". כלומר, גם אם מתרים במחלל משום "לא תעשה כל מלאכה", הוא יכול להגיד לעצמו שהוא מכיר את המלאכות, שהרי הן שנויות במשנה, וזו לא אחת מהן, והמתרה מלעיג בו, ולא יתחייב. לכן צריך להגיד דווקא לאיזה אב מסוים מלאכה זו שייכת, כדי למקד את המחלל באב שעבר עליו¹⁴.

אפשר לטעון שפירושו של הרי"ד במועד קטן סותר את הפירוש במסכת שבת, שכאן הוא לא מדבר על חילוק הלאווים אלא דווקא על הבנת האדם מותרה. אך ניתן לתרץ שכאן הוא מתייחס לדחייה בעלמא של סברת המנחת חינוך, ודברים אלו לא משקפים את דעתו.

ד. עיון בשורש הדיון אם התראה צריכה להיות משום אב

לאחר הדיון בנושא המסקנה המעשית של הסוגייה, ניתן גם לעיין בשורש המחלוקת, ובמקור הסברות של האפשרויות להתראה: משום איסור מלאכת שבת, משם האב, או משום המעשה עצמו.

נסקור שתי שיטות בהבנת המחלוקת: הראשונה, של הרב מתתיהו שציגל¹⁵ בספרו 'מנחת אריאל' על מסכת שבת. והשנייה, של ר' אריה לייב מאלין¹⁶, בספר חידושי.

ד.1. שיטת המנחת אריאל¹⁷

בדבריו על הסוגייה בדף קלח, המנחת אריאל מביא את דברי התוספות, המנחת חינוך והתוספות רי"ד. לאחר מכן, הוא מביא את דברי התוצאות חיים¹⁸, שתולה דיון זה באותה

¹³ כמו באיסורי אכילת חלב ודם, שהינם מחולקים, וצריך להתרות על כל אחד בפני עצמו.

¹⁴ הרי"ד לא כותב בפירושו "אב מלאכה", אך מכך שהבערה לחלק יצאת, שמת הלאו עצמם כאילו התחלקו לאבות, ובכך שההתראה משם הלאו, נראה מסתבר שהיא תהא דווקא משמות האבות. וכך מבין גם המנחת אריאל לקמן.

¹⁵ הרב מתתיהו שציגל, תרנ"ו-תש"ך. היה מייסד ישיבת "בית יוסף" בבני ברק, והיה מקורב לחזון אי"ש.

¹⁶ הרב אריה לייב מאלין, תרס"ו-תשכ"ב. למד בישיבת מיר ונמלט במלחמת העולם לארצות הברית, שם ייסד ועמד בראש ישיבת "בית התלמוד".

¹⁷ במנחת אריאל הסוגייה מופיעה בשני מקומות: ע, א (בפסקה ד), ובקלח, א (בפסקאות טז-יח).

¹⁸ ספר שעוסק בעיקר במלאכת הוצאה, אך גם עוסק בעניינינו בסימן ה'. נכתב על ידי הרב מנחם זמבה תרמ"ג-תש"ג, שחי בפולין ונרצח בגטו ורשה.

מחלוקת של ר' נתן ור' יוסי, האם הבערה ללאו יצאת או לחלק יצאת. הוא מבין שדברי הרי"ד נאמרו דווקא לצד המחלוקת לפיו הבערה לחלק יצאת, ואבות המלאכה הם בעצם שמות מחולקים, והמתרה יצטרך להתרות דווקא משם האבות. אך למי שאומר הבערה ללאו יצאת, כל המלאכות הן משם אחד, והחילוק ביניהן הוא רק של גופים מחולקים¹⁹, ולכן לא צריך להתרות משם האב, אלא משום חילול שבת סתם²⁰.

בנוגע לסוגייה מהירושלמי בסנהדרין שהובאה לעיל, כותב המנחת אריאל שניתן להעמידה בשיטת שמואל, שסובר כר' יוסי ואומר שהבערה ללאו יצאת, ואין הכרח שיצטרך להתרות משם האב דווקא.

המנחת אריאל התקשה קלות בשיטת התוספות רי"ד, לפיה המלאכות הן שמות מחולקים, במצב של שגגת שבת וזדון מלאכות²¹, מדוע גם אם עשה מספר מלאכות יתחייב רק חטאת אחת²²? כיוון ששמות האבות מחולקים, מדוע לא יהיה הדין כמו במצב של זדון שבת ושגגת מלאכות²³, ויתחייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה? לשיטה לפיה המלאכות הן רק גופים מחולקים זה מובן, שהרי הם משם לאו אחד. המנחת אריאל מתרץ שגם לשיטת התוספות רי"ד, יש הבדל בין המקרים. בשגגת מלאכות, יש כמה וכמה שכחות שהאדם שוגג בהן, ולכן יתחייב על כל אחת ואחת. אך לעומת זאת, בשגגת שבת, ישנה רק את שכחת השבת, שהיא זו שגורמת למעבר על מלאכות שונות, ולכן יתחייב רק חטאת אחת, על השגגה האחת.

המנחת אריאל עושה את אותו מהלך, ומסכם את שיטתו:

וכתב התוצאות חיים שזה תלוי בנידון הנ"ל, דאי מלאכות שבת חשיבי כשמות מוחלקין, אם כן הוי כאילו כתיב בקרא 'לא תזרע' ו'לא תחרוש' [ואז יצטרך להתרות בשם האבות – ח"כ]. מה שאין כן אי חשיבי רק כגופין מוחלקין, אין טעם להצריך להתרות אל תחרוש, וסגי להתרות משום לא תעשה כל מלאכה.

(מנחת אריאל שבת ע, ב אות ד)

¹⁹ כלומר לא שמות לאוים שונים, אלא שם לאו אחד ממנו יוצאים מספר גופים, כלומר מעשים שיחייבו את החוטא.

²⁰ כמו כן המנחת אריאל מביא מספר מקומות בהם רש"י גם חלוק בעניין הזה. לדוגמה בשבת עב, ב (בהקשר של דימוי החילוק בין איסור חלב ואיסור דם לאבות המלאכה), בד"ה חלב ודם, רש"י כותב: "חלב ודם – דומיא דטחינה וקצירה שהן שני גופין", לעומת סנהדרין סב, ב, בד"ה קצירה וטחינה: "דאיכא שמות מחולקין ומשום הכי חייב שתיים". המנחת אריאל אומר בשם התוצאות חיים שאין כאן סתירה, אלא שבמקומות בהם רש"י מתייחס לאבות כאל שמות מחולקים, הוא עוסק בשיטת ר' נתן. לעומת זאת במקומות בהם רש"י מדבר על אבות כגופים מחולקים, הוא עוסק בשיטת ר' יוסי.

²¹ כשהאדם יודע אילו מלאכות אסורות, אך לא יודע שהיום שבת.

²² כדברי המשנה בשבת סז, ב.

²³ כשהאדם יודע שהיום שבת אך לא יודע שמה עשה הוא מעשה אסור.

ד. שיטת רבי אריה לייב מאלין

בספר חידושו (סימן ז) מפלפל ר' אריה לייב בעניין החילוק בין אבות לתולדות. הוא מתחיל בדיון על השאלה האם התולדות נלמדות בפני עצמן, או שהן בהכרח נכללות בשם המלאכה של האב. ר' אריה לייב מנסה ללמוד מהרמב"ם בהלכות שגגות, שכותב (ז, ו): "עשה תולדה של אב זה ותולדה של אב זה בעלם אחד, ייראה לי שהוא חייב שתי חטאות", שאכן התולדות קשורות מהותית לאבות המלאכה: לאחר שנלמד חיוב התולדות מהמקרא²⁴, ישנו ספק האם הלימוד הוא כדי ללמוד חיוב על התולדות כאילו הן מלאכות בפני עצמן, גם אם לא היו במשכן, או שמא נלמדות רק פעולות שקשורות לאב. מכך שגם על שתי תולדות מאבות שונים מחייב הרמב"ם שתי חטאות, ר' אריה לייב מבין שלדעת הרמב"ם אכן כל תולדה נכללת בלימוד החיוב של האב שלה, ולכן חייב שתי חטאות כמו מי שעושה שני אבות. הבנה זו נובעת מכך שאם היינו אומרים שהתולדות אינן נכללות בשם המלאכה של האב, היה אפשר לומר שבתולדות אין חילוק שמות ביניהן, ואם כך, במקרה של שתי תולדות בעלות אב משותף, כשלכל אחת יש עוד אב שיכולה להילמד ממנו (לדוגמה: תולדות של בורר, זורה ומרקד), בו אין שוני בגוף התולדה, יתחייב רק חטאת אחת, כיוון שיש לתולדות אב משותף. אלא שהרמב"ם פוסק שאכן גם על שתי תולדות של שני אבות יתחייב בשתי חטאות²⁵.

בנוסף, ר' אריה לייב מנסה להתאים את הדיון הזה למחלוקתם של ר' אליעזר וחכמים במסכת בבא קמא. האם לאחר שנלמד חיובה מהאב, התולדה יוצאת לשם חיוב בפני עצמה, או שגם בעניין זה התולדה נכללת בשם האב. חכמים, שעל חילול שבת באב ובתולדתו יחייבו רק חטאת אחת, ודאי לא סוברים שלתולדה יש חיוב בפני עצמה. אך לרבי אליעזר, אפשר לטעון שאכן לאחר לימודה מהאב יש לה שם בפני עצמה, ולכן יתחייב בשתי חטאות. אמנם, ניתן להגיד שגם הוא מודה שחיוב התולדה הוא משם האב, אלא שבגלל החילוק במציאות בין המעשים, יתחייב על כל אחד בנפרד.

מתוך שלל הטענות האפשריות הללו, תולה ר' אריה לייב את הדיון העוסק בהתראה (משום אב או משום תולדה), בעניין לימוד התולדה. אם נאמר שלתולדה יש שם מלאכה בפני עצמה, ודאי שלא יהיה צריך להתרות בה משום האב שלה. רק אם נאמר שלתולדה יש את שם המלאכה של האב שלה, אז נגיד שצריך להתרות בה משם האב שלה. ר' אריה לייב מוסיף שעל אף שהאיסור עצמו הוא הלאו של "לא תעשה כל מלאכה", כיוון שהתחדש שיש שמות לאבות המלאכה, נצטרך להתרות בשמם, ולא בשם הלאו המקורי, כשיטת המנחת חינוך.

²⁴ מהפסוק "מאחת מהנה".

²⁵ פירוש זה מביא בחשבון גם את העמדת הכסף משנה בשמו של הר"י קורקוס שם, שמדבר על מקרה של תולדות של אבות דומים.

לאחר הבנת שורש הדיון בנושא ההתראה, ר' אריה לייב מנסה לתת הסבר בתירוץ התוספות²⁶. לפי פירוש של המהר"י כ"ץ (בשיטה מקובצת על בבא קמא ב, א, ד"ה עוד שם שמוסב על תולדותיהן כיוצא בהן), ללא הלימוד על חיוב התולדות מהפסוקים, המלאכות היחידות שהיו נחשבות הן מלאכות המשכן שנלמדות מההיקש בין פרשת שבת לפרשת המשכן. מכך ניתן להבין שללא הפסוקים, לא היינו יכולים ללמוד את התולדות כלל, שהרי הן לא נעשו במשכן ואי אפשר להקיש אותן לשבת. מכך ברור בהכרח שהתולדה נכללת בשם המלאכה של האב, משום שהאב הוא הקשר היחיד שלה לחיוב שבת, שדווקא הוא נעשה במשכן. מכך ברורים דברי התוספות: "הך דהואי במשכן קרי ליה אב וצריך להתרות התולדה בשמה": רק פעולות שהיו במשכן, יכולות להיקרא 'מלאכה', וכיוון שהתולדות לא היו במשכן, הן אינן מלאכות בפני עצמן אלא רק בזכות הקשר שלהן לאב המלאכה, ולכן גם שם המלאכה שלהן הוא דווקא של האב, ובהכרח צריך להתרות על תולדה משמו של האב.

ה. נספח – הראיות לשיטות השונות מהרמב"ם

ראינו שלוש אפשרויות להתראה במחלל שבת: משם האב, התולדה, או משום "לא תעשה כל מלאכה". לא נראה שיש שיטה אחת מוחלטת ברמב"ם, אך לחלק מהשיטות יש מספר ראיות להסתמך עליהן: המנחת חינוך עצמו מביא ראיות לשיטתו מהרמב"ם וראש הישיבה הרב רבינוביץ', בפירושו 'יד פשוטה' מביא ראיות מדברי הרמב"ם לשיטה לפיה צריך להתרות בנפרד על כל מלאכה. נפרט את הראיות לכאן ולכאן.

ה.1. ראיות לשיטת המנחת חינוך

כחלק מדבריו, המנחת חינוך מראה שגם ברמב"ם ניתן להבין את שיטתו. ראשית, בהלכות סנהדרין (יב, ב) נכתב: "וכיצד מתרינן בו? אומרין לו, פרוש או אל תעשה, שזו עבירה היא וחייב אתה עליה מיתת בית דין, או מלקות". מדברי הרמב"ם משמע שאפילו את הלאו עצמו לא ברור שצריך יהיה לציין בהתראה, אלא רק את היות האדם עובר עבירה.

שנית, בהלכות שבת (ז, ז), כשהרמב"ם מדבר על הפרש בין אבות לתולדות, נכתב: "אם כן, מה הפרש יש בין האבות והתולדות? אין ביניהן הפרש אלא לענין הקרבן בלבד". נראה,

²⁶ ר' אריה לייב מעלה בהערת אגב את שיטת הרמב"ן והרשב"א, לפיה גם בזה חולקים חכמים ורבי אליעזר (כהמשך לאפשרות המחלוקת הראשונה שהועלתה בתחילת דבריו), שהרי אפשר להגיד שלרבי אליעזר באמת יש לתולדה שם בפני עצמה (ולכן היא תחייב חטאת נפרדת), ואכן אין צריך להתרות בתולדה משום האב, אלא משום עצמה, וקושיית התוספות תבטל מאליה. אך מכך שהתוספות הקשו את קושייתם, מוכרח שלשיטתם גם לחכמים וגם לרבי אליעזר לתולדה יש את שם המלאכה של האב, ומחלוקתם היא רק על השאלה האם חילוק המעשים במציאות מספיק בשביל לחלק לחטאות.

שכמו שהוכיחו התוספות מהגמרא, גם ברמב"ם ההבדל היחיד בין אב לתולדתו הוא עניין הקרבנות, ולא הזכר שום הבדל בקשר להתראה.

ה.2. ראיות לשיטה החולקת

בפירוש ה"ד פשוטה' (בהקדמה לפרק יט בהלכות סנהדרין), ראש הישיבה הרב רבינוביץ' זצ"ל עסק בנושא ההתראה. הרב מבין מהמשפט: "אל תעשה שזו עבירה היא" (הלכות סנהדרין יב, ב), שבהתראה על עבירה מסוימת יש עניין לתאר רק את המעשה שמוגדר כעברה, ואין הכרח להתרות על עבירה מהפסוק, או משם הלאו ממש.

ברם, בנוגע למוהל שלא יספיק לסיים את המילה בשבת, כותב הרמב"ם (שגגות ב, ט): "ואמרו לו, לא נשאר פנאי ביום כדי שתמול, ואם תתחיל למול לא תשלים עד יציאת השבת ונמצאת חובל בשבת ולא עושה מצוה [...] הרי זה חייב חטאת, שהרי התרו בו". הרב רבינוביץ' מבין מכאן שצריך לתאר את המעשה דווקא באופן המצביע על צד האיסור שבו, שבמקרה של חילול שבת, זו הפעולה עצמה, ולכן לא יהיה מספיק להתרות משום חילול שבת סתם²⁷. נראה שהרב רבינוביץ' בפירושו לרמב"ם מתקרב לשיטת התוספות בשבת עג, ב (ד"ה משום זורע), שכאמור, מובאת גם בתחילת דבריהם במסכת בבא קמא.

נראה ששיטה זו יותר מבוססת ברמב"ם, זאת כיוון שראיתו של המנחת חינוך (מהלכות שבת ז, ז), שמדייקת מההפרדה בין אב לתולדה לעניין קרבן בלבד ולא להתראה, לא מחייבת. כאמור, לא מוכרח מהרמב"ם שיהיה צריך להתרות דווקא משם האב, אלא נראה שאפשר להתרות גם משום המעשה, כשיטת התוספות. אם כך, אין שום עניין לציין את ההתראה כשמדברים על ההפרש בין אב לתולדה, מכיוון שעל כל אחד מתרים בפשטות משום עצמו²⁸. כמו כן, גם לפי ניתוחו של המנחת אריאל לדיון שראינו לעיל, מכך שהרמב"ם פוסק שהבערה לחלק יצאת²⁹, יהיה אפשר גם להבין שהרמב"ם יסבור שצריך להתרות משום המלאכה המסוימת.

ו. סיכום

מהמקורות המועטים בתלמוד שיש לסוגייה, לא מובן באיזו התראה יהיה אפשר להתרות במחלל שבת. מצד אחד, אם נאמר שצריך להתרות משם הלאו עצמו ממש, ההתראה

²⁷ הרב מביא כחזוק לדבריו את סוגיית הגמרא בשבת קלח, א. ²⁸ כלומר, הדיוק של המנחת חינוך מהרמב"ם לא דומה לדיוק של התוספות מבבא קמא, משום שהתוספות מנסים להראות שלא צריך להתרות דווקא משום האב, וזה דבר שאפשר להוכיח מעיסוק בהבדל בין אב לתולדה. בעוד המנחת חינוך מפליג ומנסה להוכיח שהתראה תהיה מחוץ לעניין האבות והתולדות כלל, מה שלא מוכרח מדיון העוסק רק באבות ובתולדות. ²⁹ כמו שניתן לראות בכך שהרמב"ם כותב שעל כל אב מתחייב עונש נפרד (שבת ז, ז), ומכליל ברשימת האבות גם את ההבערה (שבת ז, א).

תצטרך להיות דווקא על חילול שבת סתם, מהפסוק "לא תעשה כל מלאכה". מצד שני, נראה מסוגיות הגמרא שאכן ישנו צורך להתרות משום מעשה החילול עצמו, בין אם משם האב לו שייך המעשה, או שמא אפילו משום המעשה עצמו, במקרה שהוא תולדה.

התראה מהפסוק "לא תעשה כל מלאכה", מסתברת כי היא הלאו עליו המחלל עובר. מצד שני, ניתן להגיד שצריך למקד את ההתראה על שם האב אותו המותר עומד לבצע, כדי שביין על איזה איסור הוא עובר או לחלופין משום שזהו שם האיסור עצמו. אמנם, אפשר גם להגיד שהתראה על המעשה הספציפי תהיה אידיאלית, כדי שהמחלל יבין שהפעולה הממשית שהוא עושה היא בעייתית.

ראינו את שיטת התוספות, לפיה אין הכרח להתרות דווקא משם האב ויש אפשרות גם להתרות משום המעשה עצמו, ואת ההוכחה שלהם מדיוק מחלוקת רבי אליעזר וחכמים בתחילת מסכת בבא קמא. על הוכחה זו הבאנו מספר תירוצים ודחיות של הראשונים והאחרונים, ומסקנות לדין שמשנתנות בהתאמה. לדוגמה, המהר"ם משלב את שני תירוצי התוספות ואומר שאפשר יהיה להתרות דווקא משמן של מלאכות שנעשו במשכן. לדעת המהרש"א, אין הכרח לקשר שקושרים התוספות בין אבות ותולדות להתראה, ובמצב של שני אבות דומים יהיה אפשר להתרות על המלאכה בשם של אחד משניהם. הרמב"ן והרשב"א ניתחו את הסוגייה אחרת, ולשיטתם, לרבי אליעזר, כמו שעל תולדה חייב חטאת בפני עצמה, כך יצטרך להתרות על התולדה בפני עצמה, והוכחת התוספות מאבדת את כוחה.

בנוסף, ראינו את שיטתו הייחודית של המנחת חינוך, לפיה ההתראה יכולה להיות גם מצד הלאו של חילול השבת, שהרי להבנתו צריך להתרות בשם הלאו המפורש בתורה. לשיטה זו התנגד הרי"ד, וקישר את הדיון למחלוקת ר' נתן ור' יוסי בנוגע להבערה, 'לחלק יצאת' או 'ללאו יצאת'. כיוון שהולכים כר' נתן, המלאכות מופרדות, ונצטרך להתרות דווקא בשמן, שאם נתרה סתם משום חילול שבת, יכול המחלל להגיד שאין זו אחת מהמלאכות, ולכן צריך למקד ולהתרות במלאכה עצמה.

לאחר שראינו את הדעות בנוגע למסקנת הסוגייה, הבאנו שתי דרכים לראות את צדדי הדיון, והסברות האפשריות. ראשית, המנחת אריאל, שמקשר את הדיון בנוגע להתראה למחלוקת ר' יוסי ור' נתן: למאן דאמר 'הבערה ללאו יצאת', אין המלאכות מתחלקות לשמותיהן, ולכן אפשר להתרות משם הלאו המקורי של חילול שבת. אך למאן דאמר 'הבערה לחלק יצאת', אבות המלאכה חלוקים בשמותם, וצריך להתרות בכל אחד משום עצמו. ראינו גם את דבריו של ר' אריה לייב מאלין, שקישר את דיון ההתראה לחילוק בין אבות לתולדות. לפי האומרים שהתולדות נכללות בשם האב שלהן, אכן צריך להתרות

דווקא בו, אך אם נאמר שלתולדות יש שם מלאכה בפני עצמן, לא יהיה צורך להתרות בתולדה דווקא משם האב שלה ואפשר יהיה להתרות משום המעשה עצמו.

חשוב לציין ששתי הדרכים לא מדברות על אותן שתי אפשרויות. המנחת אריאל מחלק בין האפשרות להתרות משום חילול שבת באופן כללי לבין התראה משום אב המלאכה, בעוד ר' אריה לייב מחלק בין התראה משום האב להתראה משום התולדה.

לבסוף, משום שדעת הרמב"ם בסוגייה לא ברורה, הבאנו ראיות מדבריו לשיטת המנחת חינוך, ולשיטת התוספות.